

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Ковальова О.В.

Здобувач кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ

Розкривається структура криміналістичної характеристики дорожньо-транспортних пригод, акцентовано увагу на механізм і спосіб їх вчинення.

Раскрывается структура криминалистической характеристики дорожно-транспортных происшествий, акцентируется внимание на механизм и способ их совершения.

It is exposed the structure of criminalistic's characteristic of traffic accident; it is paid attention to the device and mean to study it.

Ключові слова: криміналістична характеристика, дорожня пригода, механізм злочину, слідова картина, слідчі (розшукові) дії, версії.

Сьогодні безпека дорожнього руху є актуальним питанням у всьому світі. Координацією робіт по забезпеченню безпеки дорожнього руху займаються понад тридцять різних міжнародних організацій. Враховуючи наслідки ДТП, Генеральною Асамблеєю ООН третя неділя листопада оголошена Всесвітнім днем пам'яті жертв дорожньо-транспортних подій [10].

Під дорожньо-транспортною подією розуміють злочинне порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту, трамваїв, тролейбусів, тракторів, самохідних машин та інших механічних транспортних засобів, внаслідок якого завдані середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження чи настала смерть потерпілого. Наслідки та матеріальні збитки від ДТП спонукають визначити шляхи удосконалення методики розслідування цих злочинів, розшуку транспортних засобів та водіїв, що зникли з місця події.

Окремі питання розкриття злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, викладені в працях вчених юристів, які займалися зазначеною тематикою за відповідними науковими напрямками, а саме роботи: О.М. Васильєва, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, В.Г. Гончаренка, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, М.П. Климчука, І.І. Когутича, О.Н. Колесніченка, Л.М. Лобойка, В.А. Мисливого, С.Г. Новікова, В.А. Образцова, В.А. Панюшкіна, М.С. Романова, В.К. Стринжі, М.Я. Сегає, В.М. Тертишника, В.Ю. Шепітька та ін.

Стрімкий науково-технічний прогрес, що супроводжується розробкою швидкісних видів транспортних засобів характеризується появою нових способів вчинення ДТП та їх приховування. Це зумовлює потребу постійного вдосконалення методики розслідування ДТП, основою побудови якої є криміналістична характеристика даного виду злочинів.

Отже, мета даної статі – дослідити криміналістичну характеристику та види ДТП з урахуванням сучасних проблемних аспектів, реалій часу та досвіду науковців.

Криміналістична характеристика – це ідеальна модель типових зв'язків і закономірно сформованих джерел доказової інформації, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [3, 363].

Криміналістична характеристика ДТП включає сукупність взаємозв'язаних загальних і індивідуальних рис подібної події, що виявляються в механізмі й обстановці вчинення злочину, особистих властивостях учасників і особливостях їх кримінальної поведінки [4, с. 673].

Провідним елементом у криміналістичній характеристиці дорожньо-транспортної пригоди як злочину слід вважати механізм злочину, а не спосіб його вчинення. Спосіб вчинення ДТП має своєрідні риси, але частіше за все відіграє підлеглу роль по відношенню до механізму і інших елементів криміналістичної характеристики ДТП. Тому під механізмом дорожньо-транспортної пригоди розуміють систему часових, динамічних та інших зв'язків окремих етапів, обставин і чинників, що формують сліди на взаємодіючих об'єктах під час розвитку дорожньо-транспортної події [5, 582-583].

Не менш доречним є розуміння під механізмом ДТП процесу, який водночас поділяється на три етапи: зближення з перешкодою; взаємодія з перешкодою; переміщення транспортного засобу та інших об'єктів після удару. Дослідження кожного з цих етапів, з'ясування умов та наслідків їх протікання відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів, оскільки встановлюється винність (непричетність) особи [2, 96].

Спосіб вчинення ДТП – це спосіб дії особи, яка керує транспортним засобом в складному механізмі дорожньо-транспортної пригоди: виїзд на зустрічну смугу руху, крутий поворот, об'їзд перешкоди, спізнале гальмування тощо. Усі ці дії і передують настанню негативних наслідків

– наїздів, зіткнень, перекидань, тощо.

Таким чином, спосіб дії створює початок некерованого руху транспортного засобу, що розвивається спонтанно у вигляді взаємодії неживих об'єктів. Для них є характерним зв'язок суб'єктивних і об'єктивних чинників, що проявляються в кожному конкретному випадку в різноманітних взаємозв'язках.

До суб'єктивних чинників відносяться: дії водіїв (наприклад, прийоми керування транспортним засобом; перевищення встановленої швидкості руху або неправильний вибір швидкості; порушення правил обгону, правил проїзду перехресть, переїздів тощо); поведінка пішоходів, пасажирів та інших осіб, що користуються транспортними засобами та дорогою (а саме: перехід проїжджої частини перед рухомим транспортом; рух уздовж проїжджої частини дороги; перехід проїжджої частини у непризначених для переходу місцях; недотримання дорожніх знаків і сигналів світлофору; ігри дітей і підлітків на проїжджій частині дороги; посадка і висадка пасажирів під час руху транспорту; їзда на підніжках; раптова поява на проїжджій частині пішоходів, проїзд на транспорті пасажирів у стані сп'яніння тощо).

Об'єктивними чинниками – є умови дорожньої обстановки, технічний стан транспорту, метеорологічні умови та ін. Інколи дорожньо-транспортні події можуть статися у результаті випадкового збігу обставин, що не могли бути передбаченими учасниками руху (несправність транспорту, що виникла зненацька, розрив камери тощо) [1, 21].

Для дорожньо-транспортних пригод характерною є наявність слідів, як джерела відомостей про характер і механізм події, її учасників, причини і умови, що сприяли виникненню пригоди. Слідова картина відображає спосіб вчинення злочину і залежить від форми руху, що лежить в основі механізму простої контактної взаємодії. Залежно від виду дорожньо-транспортної пригоди утворюються сліди ковзання, юзу, тиску, обертання тощо.

Дані, що характеризують обстановку злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху (місце, час та інші обставини) також мають важливе криміналістичне значення: час року (добы) може бути передумовою формування аварійної дорожньої обстановки; досить часто злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху відбуваються в години «пік» (коли рух найбільш інтенсивний), при несприятливих погодних умовах (ожеледь, дощ, туман), у темний час доби.

Дорожньо-транспортна подія є складною і динамічною системою взаємодії різноманітних об'єктів: транспортні засоби, дорога, предмети дорожньої обстановки, водій, пішохід, внаслідок чого утворюються різноманітні сліди, типові для даного виду злочинів. Їх аналіз і дослідження сприяє встановленню інших елементів криміналістичної характеристики злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху.

Важливе криміналістичне значення мають дані, що характеризують дорожню обстановку. Вона становить складну сукупність умов, за яких відбувається рух на певній ділянці дороги чи вулиці і характеризується статичними (технічна характеристика дороги, наявність засобів регулювання, освітлення проїжджої частини в темний час доби тощо) і динамічними елементами. За своїм характером дорожня обстановка може бути:

- простою (водій має достатньо часу для прийняття небезпеки, що виникла і прийняття заходів по запобіганню шкідливих наслідків);
- складною (швидке виникнення небезпеки, у водія залишається мало часу для її оцінки і прийняття правильного рішення);
- дуже складною (перешкоди, що виникли, спонукають водія приймати екстрені заходи щодо їх запобігання);
- аварійною (водій в силу дії законів механіки і психофізіологічних закономірностей має обмежені можливості для запобігання шкідливих наслідків).

Значний вплив на виникнення і розвиток ДТП справляють динамічні елементи дорожньої обстановки: інтенсивність і швидкість руху машин і пішоходів, переміщення інших об'єктів по дорожньому полотну, поведінка пішоходів і водіїв, зміна сигналів регулювання руху, маневри руху автомашин, оглядовість, видимість та ін.. Усі ці чинники мають враховуватися водієм під час керування транспортним засобом [7, 443].

Важливого значення у зв'язку з досліджуваною подією відіграє криміналістичний, кримінологічний та кримінально-правовий аналіз обставин дорожньо-транспортної пригоди; даних про особу порушника; психофізіологічний стан інших учасників руху та наслідки за результатами дорожньо-транспортної пригоди – смерть, тілесні ушкодження, характер і розмір завданих збитків.

Порушення правил дорожнього руху, що потягли ДТП, частіше вчиняють водії. Частка пішоходів та велосипедистів, винуватих у цьому, є значно меншою. При вивченні особи водія встановлюється його вік, фахова підготовка, наявність чи відсутність практичних навичок, стаж роботи, стан здоров'я, наявність фізичних вад або захворювань, скільки часу

знаходився за кермом до моменту події, чи не був у стані алкогольного сп'яніння. Зокрема, значна кількість дорожньо-транспортних подій вчиняються особами зі стажем водіння до п'яти років, оскільки вони ще не мають достатніх навичок керування транспортом і в той же час виявляють зайву самовпевненість. Значна частина порушників перебували у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Важливим елементом механізму дорожньо-транспортної події є дії потерпілого, оскільки деякі з них порушують правила дорожнього руху. В процесі розслідування слід з'ясувати стан здоров'я потерпілого, його вік, фізичні і психічні характеристики, наявність захворювань зору, слуху, чи не перебував він у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Під час розслідування таких злочинів обов'язковим є встановлення причинного зв'язку між порушенням правил руху та їх наслідками. Певні труднощі виникають у встановленні причини смерті потерпілого, в якого тривалість хвороби в зв'язку з нанесенням тілесних ушкоджень в дорожньо-транспортній пригоді ускладнюється наявністю іншої хвороби або фактом неналежного лікування. Встановлення безпосередньої причини смерті потерпілого має важливе значення, так як це може вплинути на кваліфікацію дій водія. Зокрема, Правила обліку дорожньо-транспортних пригод передбачають, що до категорії загиблих відносяться люди, що померли не тільки на місці пригоди, але й від отриманих травм протягом 7 діб з моменту дорожньо-транспортної пригоди [9].

Оцінка кримінальної поведінки суб'єктів в картині механізму і обстановки ДТП залежить від особистих якостей правопорушників. Виявлення цих властивостей особи дозволяє правильно оцінити інші елементи криміналістичної характеристики ДТП. Але їх належна оцінка неможлива без урахування особливостей засобів злочину (транспортних засобів), що виступають слідоутворюючими об'єктами. Всі елементи криміналістичної характеристики ДТП взаємопов'язані. Якщо обстановка ДТП формується під впливом оточуючого середовища, особливостей дороги, технічного стану транспортних засобів, особистих властивостей учасників, то механізм ДТП формується під впливом всіх елементів криміналістичної характеристики [6, 749].

В процесі розслідування дорожньо-транспортних пригод слідчому слід звертатися до використання відомостей, що містяться не тільки в криміналістичній характеристиці таких злочинів. Слід мати на увазі, що елементи складу злочину досліджуються кримінальним правом, кримінологією та іншими науками. Ними накопичено значні відомості щодо характеристики таких елементів і вони з успіхом можуть використовуватися слідчим для побудови слідчих версій та визначення напрямів розшуку транспортних засобів і водіїв, що зникли з місць вчинення ДТП. Розгляд елементів дорожньо-транспортних пригод в сукупності може дати повну уяву про це явище. Не дивлячись на те, що криміналістична характеристика за складом і призначенням відрізняється від інших характеристик, наприклад кримінально-правової, кримінологічної, судово-психологічної, відомості, що у них містяться взаємозв'язані, висвітлюють однакові елементи злочину, але з різних сторін. В практичній діяльності з розкриття розглядуваних злочинів вони використовуються в комплексі, кожна з них переслідує одну кінцеву мету – сприяти ефективному встановленню істини у справі [1, 26].

Ефективність розслідування ДТП напряму залежить від її виду, складності та обстановки, що склалася на місці. Тому слід зазначити важливість криміналістичної класифікації злочинів, яка є необхідною умовою ефективного пізнання об'єкту (злочину), важливим засобом проникнення в його глибинні, базисні прошарки і виявлення закономірностей, що необхідні для наукового пояснення [8, 3].

Вважаємо за доцільне, навести класифікацію ДТП за механізмом пригоди:

а) наїзд транспортного засобу на пішоходів, велосипедистів, гужовий транспорт і тварин;
б) зіткнення транспортних засобів;
в) перекидання транспортного засобу;
г) наїзд транспортного засобу на перешкоду та інші ДТП. На практиці виділяють інші випадки: схід трамвая з колій (зіткнення або перевертання); падіння вантажу, який перевозиться транспортним засобом, або який заподіяв потерпілим шкоду здоров'ю або спричинив смерть потерпілого; випадання пасажирів з рухомого транспортного засобу (наприклад, в результаті різкої зміни швидкості руху) і т.д. Крім того, ДТП класифікують за ознаками: тяжкості наслідків, характеру (механізму) події, місцю виникнення й інше.

За ознаками слідчої ситуації та складністю розслідування, порушення правил безпеки дорожнього руху поділяють на дві групи:

Злочинне порушення, що вчинене в присутності свідків, транспортний засіб і водій залишилися на місці, водій вжив заходів до збереження місця події, надав допомогу постраждалим (сприятливі умови розслідування).

Злочинне порушення вчинене за відсутності свідків або невідомою особою. Водій на транспортному засобі, що приймав участь в пригоді, зник з місця або залишив транспортний засіб, а сам вжив заходів до знищення слідів на місці пригоди, вивіз труп, знищив чи

переховує його (малосприятливі або несприятливі умови розслідування).

В процесі розслідування ДТП слід враховувати відомості, що містяться в їх криміналістичній характеристиці. Співставлення її елементів з конкретною ситуацією дозволяє застосувати необхідні науково-технічні засоби пошуку ознак і слідів конкретного злочину, обрати оптимальний алгоритм розслідування. Це допоможе визначенню слідчим версій та виробленню певної технології і тактики проведення слідчих дій, використанню можливостей оперативно-розшукових заходів. Саме методика розслідування визначає, які сліди-відображення та інші речові об'єкти, елементи обстановки є характерними для тих чи інших злочинів, розробляє методичні і практичні рекомендації для роботи з ними. Так, у методиці розслідування дорожньо-транспортних пригод викладаються прийоми використання криміналістичних обліків, виявлення і фіксації слідів автомобілів, інших транспортних засобів.

Таким чином, вищезазначене дозволяє дійти висновку:

1) криміналістична класифікація дорожньо-транспортних пригод на види є цілком обґрунтованою необхідністю тому, що створює передумови для розробки цілісної системи методів встановлення злочинців;

2) використання відомостей криміналістичної характеристики ДТП дозволяє уникнути слідчих помилок під час розслідування, виявити та зафіксувати сліди події для встановлення в повному обсязі всіх обставин справи, сформулювати обґрунтоване уявлення про компоненти і структуру дорожньо-транспортної пригоди, розробити методи встановлення і викриття осіб, що вчинили злочин.

3) з позиції криміналістичного аналізу дорожньо-транспортна пригода має складну криміналістичну характеристику, в якій знаходять своє відображення технічні і правові аспекти дій учасників дорожнього руху. При цьому правильна і повна оцінка слідчими ситуації конкретної ДТП позитивно впливає на якість розслідування злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів.

Література

1. Климчук М.П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти): дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2007.
2. Коляда П.В. Розслідування злочинів, пов'язаних із вчиненням дорожньо-транспортних пригод: Метод. реком. – К. : РВВ МВС України, 2004.
3. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2011.
4. Криміналістика: Учебник. / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001.
5. Криміналістика : підручник / [В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв]. – Х. : ХНУВС, 2011.
6. Криміналістика : Учебник. / Отв. ред. Н.П. Яблоков. - 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005.
7. Настільна книга слідчого : [Наук.-практ. Видання для слідчих і дізнавачів] / М.І.Панов, В.Ю.Шепітько, В.О.Коновалова та ін. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Вид. Дім «Ін. Юре», 2007.
8. Образцов В.А. Криміналістическая классификация преступлений. – Красноярск : Изд-во Краснояр. Ун-та, 1988.
9. Постанова Кабінету міністрів України № 538 від 30 червня 2005 р. «Про затвердження Порядку обліку дорожньо-транспортних пригод». – Офіційний вісник України від 22.07.2005 – 2005 р., № 27. – ст. 1569.
10. [Резолюція Генеральної Ассамблеї № A/RES/60/5](http://daccess-dds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/84/PDF/N0548784.pdf?OpenElement) – Режим доступу: <http://daccess-dds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/84/PDF/N0548784.pdf?OpenElement> Element.-Назва з екрану.